

Foto Ingemar Karlström

Skogsduva

Duvor och gök på Mälardöarna

Urpo Könnömäki

Familjen duvor består av fem arter som man har möjlighet att se på Mälardöarna. Gemensamt för duvorna är att de kan dricka vatten medan andra fågelarter tar in vatten i näbben och sedan lyfter på huvudet. Göken är ensam i sitt släkte och är även ensam om att parasitera på andra fågelarter när det gäller ruvning av ägg och uppfödning av ungar.

Inledning

Duvorna är medelstora fåglar med små huvuden, kort delvis skinnbelagd näbb, högbröstad, med små spetsiga vingar och rätt lång stjärt. Deras allmänna utseende, trippande gång och snabba flykt är allmänt bekant genom tamduvorna. De vilda arterna hör hemma i skogen men provianterar mycket på fälten. De är frätare och dricker vatten sugande, ej klunkande som andra fåglar. De lägger två vita ägg i kullen, ofta två kullar, ungarna kläcks nakna och uppföds av föräldrarna med ur krävan uppstött, förberedd vegetabilisk näring. Ruvingstid hos ex. ringduvan

är 17 dygn, uppväxttiden 28 dygn. Duvor är dagflyttare.

Göken är traststor med nästan alltför långa vingar och stjärt. Den har smal, något böjd näbb, blågrå eller brunaktig. Göken sitter vågrätt i träd, på marken är den bara korta ögonblick. I flykten är det något torn- eller sparvhöklig. Hanen har ett högt lockrop, välkänt, honan en rullande drill. Främst är de larvätare. Ungen föds upp av insektätande tättingar, han spärrar upp gapet som en småfågel och har ett "universellt" hungerskri. Ruvingstiden är 12 dygn, uppväxttiden 21 dygn.

Duvor i diktningen

Duvor har sedan antiken varit mytomspunna, speciellt deras läten som man har försökt beskriva med olika liknelser. Här tar jag med en poetisk beskrivning, en betraktelse om duvornas läten. Så här låter en fri beskrivning från 1940- talet hämtad ur boken *Fåglar i bygd och obygd* av Knut Hagberg.

”Tennyson lär en gång – enligt lord Gurzon – ha uppgivit, att han ansåg dessa versrader vara det skönaste han har skrivit:

*Myriads of rivulets harrying thro' the lawn,
the moan of doves in immemorial elms,
and murmuring of innumerable bees - - -*

Otaliga bäckar som hastar genom gläntan,
klagan från duvor i de uråldriga almarna,
och surret från oräkneliga bin - - -

Visst är att de äga smältande väljud och att de skänka en vision av ett paradisiskt landskap: *The moan of doves in immemorial elms.*

Theokritos har i sin sjunde idyll en liknande sammanställning:

*Lärkorna sjöngo och steglitsan sjöng och den kuttrande duvan;
Gyllene bien svärmade runt kring källornas vatten.
Allting luktade sommar och sol och mognade frukter.*

Steglitsan har visserligen föga att skaffa i detta sammanhang; det är troligen en hävdvunnen felöversättning för sävsångare; men duvans kuttrande har klassiskt samband med binas surr, med rinnande vatten och höga träd.

Den duva en svensk i sådana sammanhang tänker på är skogsduvan, rättare kallad blåduvan, ty någon skogsfågel är hon i själva verket icke alls. Hon är lövskogens fågel, almarnas och de ihåliga ekarnas. Hennes fjäderdräkt är skimrande blå. Hennes kutter är fyllt av melankoli: ett långdraget åå-e-råh, åå-e-råh.” Det verkar fortfarande vara så att många människor tycker att duvkutter är antingen behagligt eller obehagligt, mystiken håller i sig.

(Tennyson, Alfred 1809–92, engelsk skald, Theokritos ca 305-250 f. Kr. grekisk herdediktare.)

Artvis genomgång

Skogsduvan (blåduvan) *Columba oenas* är något mindre än tamduvan och alltså betydligt mindre än ringduvan. Den är mörkare, mer blågrå, än sin storvuxna släkting och har inget vitt på hals eller vingar. På halssidorna har den ett på nära håll synligt parti som skimrar metalliskt i ljusgrönt och vinrött. I flykten ser skogsduvan kortare och framför allt mera kortstjärtad ut. Flyghastigheten är högre och verkar stadigare. Jämfört med en vildfärgad tamduva har skogsduvan svarta fläckar på vingen men inte band, gumpen är grå, inte vit.

Levnadssätt och vanor liknar ringduvans. Skogsduvan är mindre vanlig än ringduvan. Valet av häckningsterräng beror främst på förekomsten av lämpliga bohål såsom spillkråkehål, holkar, hål i stenmurar osv. På Mäläröarna har

vi lokalt en stabil population främst i våra stora slottsparker samt i naturreservaten Eldgarnsö och Väsby hage. I Älby hage har jag satt upp några holkar som jag har kontrollerat under flera år. Häckningar har lyckats några gånger; fåglarna är mycket störningskänsliga och skygga vid boplatsen. Största hotet mot duvans fortplantning är kajorna som ockuperar bohålen redan under tidig vårvinter innan duvorna har anlänt på våren. Blåduvan trivs även i barrskog.

Födan består av olika bär, frön och knoppar. Arten provianterar gärna på åkrar och fält. På häckplatserna ses fåglarna spelflyga likt tamduvor med v-ställda vingar. Hanens läte är ett snabbt upprepat tvåstavigt *ou-å, ou-å, ou-å*. Skogsduvans flyttning sätter i gång i slutet av augusti, övervintring sker i Frankrike och Spanien med återkomst i slutet av februari – början av mars.

Ringduvan *Columba palumbus* är alltid lätt att känna igen på vingarnas och halsens vita teckningar vilka lyser på långt avstånd. I flykten är den tyngre, mer högbröstad och med längre stjärt än skogsduvan. Juvenil saknar bröstband och halsteckningar. Vid uppflog och landning klatschar vingarna ljudligt. I spelflykt stiger den med snabba klatschande vingslag, sänker sig sedan långsamt glidande på stela vingar. Lätet är ett dovt blåsande, i stavningen varierat *do-doooh, do-do dooh do*, klangen är ödslig och lätet har karaktären av en ugglas ropande. De senaste decennierna har ringduvan ökat i antal, den är allmän i all slags skogsmark och har även invandrat städernas parker och villaträdgårdar. Boet återfinns ofta i en gran eller ett risigt fruktträd, som en slarvigt byggd rishög. Den lägger två kullar, ibland tre.

Födan består av olika bär, frön och knoppar. Bok- och ekollon är en viktig föda om hösten. Den provianterar ofta regelbundet morgon och kväll på åkrar och fält. Ringduvan flyttar till Västeuropa, främst Frankrike och Spanien. Under sträcket i september – oktober och mars – april uppträder den ofta i stora flockar. På höstarna

födosöker flockar på upp till 1000 individer på de olika åkerfälten på Mälarsöarna. Ringduvan älskar särskilt ärtor som odlas på flera ställen, t.ex. på Malmviks strandängar.

Turkduvan *Streptopelia decaocto* är en slank och långstjärtad duva, beigerosa med ett iögonenfallande svart band på halsen. Förväxling med turturduva kan ske. Under spelflykt seglar den med svagt nedåtböjda vingar och utspänd stjärt och demonstrerar tydligt stjärtundersidans teckning. Juvenil saknar halsband och är mer grå i färgen. Lätet är ett snabbt upprepat mörkt *koh-koo, ko*.

Turkduvan härstammar ursprungligen från Asien och har under 1900-talet spridit sig mot nordväst. Några enstaka observationer finns på Mälarsöarna. Häckning har förekommit för ett par, tre år sedan vid Husby gård på Munsö, enligt ägarna. Fåglarna verkar alternera mellan Husby och Österås gårdar, den senare ligger ett par kilometer österut. Flera ornitologer har sett fåglar på gården. I så fall är det en ny häckande art för Ekerö kommun. Turkduvan är stannfågel men invaderade Västeuropa i mitten av 1900-talet.

Turkduva

Turturduvan *Streptopelia turtur* är en liten, lätt duva med lite ryckig och kastande flykt. Vid uppflog och nedslag är stjärtens teckning i ögonenfallande. Brun översida, mörkare vingundersidor och kortare stjärt skiljer den även från turkduvan. Som ungfågel ger den mer gråbrun eller gråbeige helhetsintryck, saknar mörka fjädercentra och halsfläck. Lätet är ett mjukt spinnande *torr, torr...* eller *turr, turr...* vilket har gett fågeln dess namn.

Arten har observerats några enstaka gånger på Malmviks strandängar i de stora duvflockarna där på höstarna. Är en sällsynt gäst i hela Sverige. Den *Turturduva* lever av frön från örter och gräs. Flytten, troligen till Afrika, sker från slutet av juli – september, återkomst i april – maj.

Tamduvan *Columba livia (domest.)* hör hemma i städer och samhällen i vårt land såväl som i hela den urbaniserade världen. Man kan betrakta den som ett speciellt inslag i faunan tillsammans med fasanen och kanadagåsen. Ser man en duvflock på gatan kan den visserligen ge ett ganska "domesticerat" intryck med sin blandning av vita, vitrosiga, ljusblå, mörkblå och bruna fåglar, men i

varje flock brukar exemplar med den vilda klippduvans färgteckning vara representerade: ljus blågrå med två svarta vingband, vit övergump, och som själva finessen ett parti med metallglitterande grönt och rött på halsens sidor. Tamduvans häckning pågår under en stor del av året.

Klippduvans utbredning idag är klippstränder på Skottland och Irland samt i Medelhavet. Tidigare häckade den också på norska västkusten. De brevdovor som föds upp för tävlingsverksamhet har tamduvan och därmed klippduvan som närmaste släkting.

Tamduvor

Göken *Cuculus canorus* är långstjärtad och spetsvingad med en något tornfalk- eller sparvhöklilik silhuett. Ses ofta i flykten som är snabb och rak men med något tama vingslag; den höjer vingarna bara i höjd med kroppen och får tack vare huvudets form och hållning en något svankryggig profil. Den skiljs från sparvhök på de spetsiga vingarna. Honan liknar hannen men har en brun anstrykning i ett band över bröstet. Ungfågeln har ovan ljusa bräm, är undertill tvärvatttrade även över bröst och strupe och har en tydlig vit fläck i nacken. De är oftast mörkare, mer skiffergrå i grundfärg.

Göken ropar i maj – juni sitt välkända *kuck-koh*, oftast från toppen av ett träd. Upphetsad av en rivals närhet låter hanen också höra ett skrockande och hest *gog-gog-gog-chä-chä-chä*. Honan har en småspovlik, explosivt bubblande drill. Göken förekommer allmänt i de flesta typer av öppna landskap med inslag av buskar och träd liksom i öppen skogsmark och i norra Sverige högt upp i fjällbjörkskogen. Göken lever under högsommaren en undanskymd tillvaro. Den livnär sig på insekter, framför allt håriga fjärilslarver vilka undviks av många andra fågelarter. Under sensommaren ser man ofta juvenila fåglar spana efter larver från stängselstolpar och låga buskar.

Göken har en i Sverige ganska unik fortplantning då den värper sina ägg ett och ett i andra fåglars bon. Gökungen stöter ut övriga ägg eller ungar ur boet och föds sedan ensam upp av värdparet. Varje hona är specialiserad på en art vars ägg liknar hennes egna. Över 100 olika värdarter

har noterats i Europa. Ängsbiplärka, järnsparv, rörsångare, sädesärta och rödstjärt är de vanligaste. Flytten sker från slutet av juli – början av september till tropiska Afrika. återkomst i slutet av april – maj.

På Mälardöarna förekommer göken tämligen allmänt. Enligt mina anteckningar kommer göken mellan 5 och 10 maj till Älby hage där jag bor. Då påbörjas ett väldigt galande som varar ända in i början av juli. Göken är ju lätt att locka när den är som mest parningsvillig. Flera exkursioner till Älby hage har gett deltagarna fina upplevelser av gök. En exkursion med Stockholms Vandrarförening på 1980-talet är en av de mest minnesvärda. De flesta deltagarna var äldre herrar och damer som inte hade hört göken på flera år.

Vi satte oss för att fika och då tänkte jag att det var ett ypperligt tillfälle att bli muntergök. Jag började härma göken och fick svar omedelbart, alla blev jätteglada och hux, flux hade vi tre stycken gökar som virvlade runt ovanför våra huvuden. Fortfarande när jag träffar några av dem som var med den gången säger de att det var en av deras mest magiska naturupplevelser. Så kan det blir när man leker muntergök!

Litteratur

- Hagberg, K. 1944. Fåglar i bygd och obygd.
 Jonsson, L. 1993. Fåglar i Europa.
 Rosenberg, E. 1953, 1972. Fåglar i Sverige.
 Koltoff, G & Jägersköld, L. A. 1898. Nordens Fåglar. Stockholm.

Foto Göran Forsberg